

МОВОЗНАВСТВО

Олександр Чередниченко, Ірина Забула (Київ)

ВЕЛИКДЕНЬ, ПАСХА, PÂQUES У ФРАЗЕОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВ: ТРУДНОЩІ ПЕРЕКЛАДУ

Великдень, або Пасха посідає чільне місце серед релігійних свят християн і дуже пишно святкується як католиками, так і православними. Водночас, існують відмінності не лише в часі святкування Пасхи православними та католиками, але й в деяких традиціях та звичаях, що відбито у відповідній релігійній лексиці різних мов. Так, в Україні маємо крашанки та писанки, у Франції – шоколадні яйця (які, відповідно до вірувань, падають зі дзвіниць), ми готуємо паски, вони – «пасхальне ягня».

Великдень або **Пасха (Паска)** – за визначенням Великого тлумачного словника сучасної української мови: «*церк. Християнське весняне свято, присвячене воскресінню Боголюдини – Спасителя Світу Ісуса Христа*» [1, с.80, 710]. Зазначені слова української мови можна віднести до різних стилістичних страт (слово Великдень є більш урочистим, офіційним, і отже, належить до вищого стилістичного рівня).

У французькій мові маємо слово **Pâques**. Важливо звернути увагу на **рід та число** даного французького слова [за енциклопедичним словником французької мови, 15, с.782]: *Pâque n.f. 1. (Avec une majuscule). Fête annuelle juive qui commémore la sortie d’Égypte du peuple hébreu, sa libération et l’annonce de la rédemption messianique. 2. Agneau pascal.*

Pâques, n.m. (de pâques). Fête annuelle de l’Église chrétienne, qui commémore la résurrection de Jésus-Christ. n.f.pl. (avec une minuscule) – la fête de Pâques.

Як бачимо, на позначення **єврейського свята Пасхи** вживається слово **Pâque** в **однині жіночого роду** і пишеться воно з **великої літери**. Бо це ж слово, також вжите в однині жіночого роду, але написане з маленької літери, позначає, як зазначено вище, традиційну пасхальну страву, приготовану з ягнятини. Дане слово вжите у **множині чоловічого та жіночого роду** позначає християнський Великдень [15, с.782, 13, с.544].

Походження українського слова **Великдень** є прозорим: воно складається з двох слів *Великий та день*. Українське ж **Пасха** та французьке **Pâques** мають спільне походження від грецького *paskha*, від єврейського *pessah* (*прохід*) [15, с.782, 13, с.544].

Як в українській мові, так і у французькій, функціонують фразеологізми зі словами **Великдень, Пасха, Pâques**. «Стійки, роздільно оформленні мовні одиниці образного характеру, з повним або частковим семантичним перетворенням їхніх компонентів, побудовані на метафорі, метонімії або евфемізмі, значно підвищують ступінь експресивності, а отже й довірчості політичного дискурсу, розширюючи його асоціативне поле» [12, с.57-58]. Цитоване твердження стосується політичного дискурсу, але, на нашу думку, його можна віднести і до релігійного дискурсу та інших типів дискурсу, де використовуються фразеологізми з релігійною лексикою. Водночас, зважаючи на вагому роль релігії у суспільному житті, у політичному дискурсі може йтися і про релігійне життя, і фразеологізми на основі релігійної лексики можуть вживатися не лише у релігійному контексті.

Деякі фразеологізми, зважаючи на спільність християнської традиції мають **сталі відповідники (еквіваленти)**:

Pâques fleuries – le dimanche des Rameaux (фразеологічна назва Вербної неділі) [15, с.782]. Даний вираз функціонує у французькій мові як синонім усталеної назви Вербної неділі – le dimanche des Rameaux. Як бачимо, загальнохристиянська традиція має різні позначення в українській та французькій мовах, що базується на національних варіаціях даної традиції. Як зазначається у книзі «Українські традиції» [9, с.449]: «У день славного входу Ісуса до Єрусалиму, ми святкуємо **Цвітну**, або **Вербну неділю**, в яку освячують у церкві гілочки з лози або верби і роздають людям. У нас напровесні починають цвісти лише гілки верби. У інших країнах освячують гілки інших дерев».

Інші фразеологізми зі зазначеними словами, сталих варіантів перекладу не мають. У таких випадках ми пропонуємо власні варіанти перекладу. При цьому найчастіше ми використовуємо кальку у супроводі короткого перекладацького пояснення. Всі запропоновані переклади були опробовані, відповідно, серед носіїв французької мови – для українських фразеологізмів та української мови для французьких фразеологізмів.

«Прозорість внутрішньої форми одиниці (*être sur la même longueur d'ondes*), а отже її зрозумілість для іншомовного реципієнта дає змогу перекладачеві вжити **кальку**, яка має всі шанси перетворитися з оказіональної на узуальну, тобто увійти до фразеологічного фонду цільової мови [12, с.61].

Як при використанні перекладацького прийому кальки при перекладі фразеологізмів, так і при застосуванні інших прийомів перекладу, перекладачам важливо пам'ятати про норми цільової мови, зокрема сполучуваності слів. Гак В.Г. та Григор'єв Б.Б. так говорять про це: «З проблемами фразеології межує дуже важливе для перекладу питання **сполучуваності слів**» [3, с.16, власний переклад з російської].

Ми застосували перекладацький прийом кальки у таких випадках:

Як (мовби) на Великдень [10, с.72 (том 1) – *нарядитися, вдягнутися дуже пишно*. (Синонім: **як на весілля**). На нашу думку цей вираз має досить прозорий зміст, тому, його калька *comme pour Pâques* буде зрозумілою франкомовним слухачам та читачам перекладів з даним виразом. Під час апробації даного перекладу, від одного з носіїв французької мови ми отримали таке підтвердження цього: «*c'est Pâques qui est une référence de premier choix*». Для більшої впевненості, що даний вираз буде виконувати у французькій мові ту ж прагматичну функцію, що і в українській, можливо ще додати коротке пояснення: *s'habiller très joliment, d'une manière spéciale*.

Майже стало сьогодні і всім відоме словосполучення **Великодні дзвони** – один із символів цього великого християнського свята, спільних як для православних, так і для християн, отже форма даного словосполучення є цілком прозорою, і ми можемо знову звернутися до кальки – *les cloches de Pâques*. Зрозумілість даного варіанту перекладу носіям французької мови та збереження прагматичної мети підтверджує пояснення, яке дав один з франкомовних учасників апробації перекладів: *Les cloches de Pâques - elles sonnent!*

Manger la pâque – *pâque au sens de «Agneau pascal»* [15] – *ягнятина, яке традиційно готується на Великодень*. – Можливий варіант перекладу: **їсти пасхальне ягня**.

Досить частими у перекладацькій практиці є випадки, коли не можливо перекласти фразеологізми калькою. Цікавий приклад труднощів, які можуть виникати при перекладі сталих словосполучень, зокрема прислів'їв, наводить Комісаров В.Н. у своїй книзі «Сучасне перекладознавство», де, говорячи про переклад англійського прислів'я “*A rolling stone gathers no moss*» автор зазначає: «...еквівалентним перекладом буде ...фраза, яка має таку ж емотивну настанову (емотивну функцію), і яка максимально відтворює стилістичну форму прислів'я (поетична функція). Оскільки опис тієї ж ситуації не забезпечує необхідного результату, доводиться **використовувати повідомлення, яке описує іншу ситуацію**. Вимагається лише, щоб **переклад зберігав ціль комунікації оригіналу, а конкретне рішення може бути різним**». [5, с.122, власний переклад з російської]. Наводимо нижче приклади таких перекладацьких рішень, які ми застосували при передачі фразеологізмів зі словом **Пасха, Великдень, Pâques** :

Без когось і паски не посвятаються [10, с. 609 (том 2) – *хтось завжди втрутиться в що-небудь, ніде не обійдеться без когось*. Даний вираз не є таким прозорим як попередній, крім того в його основі закладено одну з українських православних традицій, якої не існує у Франції: святити паски на Великдень. Тож у даному випадку ми б запропонували такий адаптаційно- пояснювальний переклад: *se mêler de tout*, та можливо, щоб зберегти зв'язок з Пасхою, *même des oeufs de Pâques* (замінивши не існуючий у французькій традиції образ паски спільним для всіх християн образом пасхального яйця). Таким чином, через наше конкретне рішення, зберігається мета комунікації оригіналу. Можливо, залежно від ситуації перекладу, мети, аудиторії отримувачів перекладу, перекладач обере і інший варіант перекладу, обравши, наприклад, французький фразеологізм *se mêler de tout et de rien*.

Поживитися як Сірко паскою [10, с. 810 (том 2) – заст.: *зовсім не поживитися*. Даний вираз є застарілим в українській мові і тому його зміст не відразу зрозумілий навіть і нам. Щоб

зробити його зрозумілим для франкомовних отримувачів перекладу та зберегти водночас зв'язок з Великоднем, пропонуємо адаптаційно- пояснювальний переклад: *n'avoir rien obtenu, même pas un oeuf de Pâques* (і в даному випадку ми вдаємося до заміни невідомого для отримувачів перекладу образу паски на загальнохристиянський образ пасхального яйця.) У французькій мові існує також фразеологізм, який має те ж значення, однак ніяк не пов'язаний в Великоднем : *repartir bredouille*.

Joyeuses pâques [15, с.782] – привітання зі святом Пасхи (друге значення слова *pâque*, яке позначає християнське свято Великодень, і пишеться з маленької літери). В даному випадку для перекладача важливо вірно підібрати ситуативний відповідник: у якомусь випадку доречніше буде перекласти з Великоднем, у іншому – веселих Пасхальних свят, а в третьому, можливо, і Христос Воскрес!

Faire Pâques avant les Rameaux [15, с.782] –fam. vielli. Etre enceinte avant le mariage. В українській мові це ж значення передаємо виразом *принести в пелені (в приполі)* – Хоча при такому варіанті перекладу й втрачається образний зв'язок з Пасхою та Вербною неділею, але замінивши при перекладі образ, знайомий носіям французької мови на інший образ, зрозумілий і звичний для україномовного отримувача перекладу, ми зберігаємо комунікативну та прагматичну функцію повідомлення.

Faire ses pâques [15, с.782] – communier au cours du temps pascal, selon la prescription de l'Eglise. На нашу думку у даному випадку найдоречніше буде використати описово-пояснювальний переклад: *причащатися на Великдень*.

У французькій мові досить багато прикмет погоди, пов'язаних з Пасхою. Вони є також цікавими прикладами вживання слова *Pâques* як у чоловічому, так і у жіночому роді [16]. Під час нашого дослідження ми не знайшли подібних прикмет в українській мові. Зважаючи на прозорий зміст даних виразів, на нашу думку під час їхнього перекладу доцільно і можливо застосувати кальку або пояснювальний переклад чи їхнє поєднання. Ми доклали також всіх зусиль, щоб, поряд з передачею змісту, зберегти гру слів, римування та поетичну форму, на яких базується більшість знайдених прикмет :

Noël au balcon, Pâques au tison – si le temps est beau à Noël, il fera froid à Pâques – *тепло на Різдва – холодно на Пасху*.

Pâques pluvieuses, souvent fromenteuses – *На Пасху дощить – хліб височить*.

Pâques pluvieux, blés grâineux, Saint-Jean fariné – *Як на Пасху дощ, то й пшениця колосиста (зернова) і зима з борошном* – при перекладі даної прикмети перекладач повинен бути добре обізнаним з християнською історією та відмінностями, зокрема, у датах святкування днів Святих. У цьому випадку в кінці прикмети йдеться про свято *святого апостола і євангелиста Іоана Богослова - Jean l'Apôtre ou Jean l'Évangéliste ou Jean le Théologien*), день якого католики відмічають 27 грудня. За православною традицією свято вшанування пам'яті про *Іоана Богослова* припадає на 21 травня та 9 жовтня, тож не можемо зберегти його ім'я при перекладі цієї прикмети, і змушені замінити образність другої частини прикмети на пряму експліцитну номінацію того, що цей образ позначає у французькій мові – зиму, як пору року, на яку потрібно заготовляти продукти харчування.

Дана прикмета привертає також увагу перекладачів до необхідності бути добре обізнаними з релігійними традиціями: як бачимо, усталеним православним відповідником імені *Jean* в українській мові є *Іоан* (а не Іван). Крім того, потрібно чітко відрізнити *Іоана Богослова* від *Святого Іоана Предтечі (Пророк, Предтеча Христовий та Хреститель Господній Іоан) - Jean le Baptiste*. Адже за православним календарем свято Іоанна (якщо говорить про всіх святих, які мають це ім'я), святкується майже 100 разів на рік.

Pluie à Pâque, emplit les coffres – *дощ на Пасху – комори повні*.

Pâques mouillé fait l'épi dru – *дощова Пасха – густі хліби*.

Pâques doux, épi vide – *тепла Пасха – порожній колос*.

Pâques haut ou bas, toujours vigne à tailler – *рання Пасха чи пізня, а виноградники треба доглядати*.

Quand on mange le gâteau au chaud (bûche de Noël) on mange les oeufs (de Pâques) derrière le fourneau – *Як різдвяні страви їсти у теплі, то пасхальні яйця – на печі*.

A Pâques, mauvais temps égale six semaines pendant – як на Пасху задощить, то шість тижнів моросить.

Під час перекладу французькою мовою українських приказок, пов'язаних з Пасхальними святами, вживаємо, де це дозволяє зміст, кальку, а також пояснювальний переклад та їх поєднання:

Де вовк на Великдень зачує голос дзвонів, там буде цілий рік крутитися – *Là, où le loup entend sonner les cloches le jour de Pâques, là il reste tourner pour l'année.*

Де той Великдень, а він уже з крашанками (або Де той у Бога Великдень, а він уже з пасками і крашанками або Де ще той Великдень, а він уже з крашанками носитья) – про хвалька, або такого, що все робить не в пору. Теж, що й *Де ще те теля, а він уже з довбнею бігає* – *Pâques est bien loin encore, et il se promène déjà avec des oeufs.*

Дороге яєчко – к великому дню – *Un oeuf cher pour le grand jour de Pâques* (в даному випадку розгорнуте пояснення *le grand jour de Pâques* допомагає нам передати будову українського прикметника великодній та значення словосполучення великий день. Пояснення одного з учасників опитування: «*Offrir un belle oeuf pour Pâques, ou un oeuf qui nous coûte*» підтверджує зрозумілість даного варіанту перекладу носіям французької мови.

На Великдень перший раз зозуля закує – *On entend pour la première fois le coucou le jour de Pâques.*

На Великдень сорочка хоч лихенька, аби біленька, а на Різдво, хоча й сирова, аби нова – *Pour Pâques la chemise (chemise brodée – vêtement national ukrainien) même vieille mais bien blanche, pour Noël – même grise, mais qu'elle soit neuve.* Пояснення даного виразу одним з франкомовних учасників апробації перекладу підтвердило нам зрозумілість перекладу для франкомовної аудиторії: «*dicton qui met l'accent sur la blancheur pascal, signe de la résurrection et sur les cadeaux offerts Noël*».

Не кожний день Великдень, а хліб не паска (або Не щодень Великдень, або Раз у рік Великдень або Не кожний рік Великдень) – *ce n'est pas Pâques tous les jours* (у французькій мові *е* : *ce n'est pas la fête tous les jours*), *et le pain quotidien n'est pas le pain de Pâques.* «*A Pâques l'on mange un vrai festin ce qui n'est pas le cas tous les jours*» - підтвердив нам один з учасників апробації перекладу.

Обійдеться Великдень без гречаної паски – як і попереднє – після довгого семитижневого посту дозволялось на Великдень вживати всяку їжу, та не кожний її мав – *Se passera Pâques de repas de Pâques* – для більшої зрозумілості перекладу ми замінили невідомий франкомовній аудиторії образ *гречаної паски* на спільний для всіх християн образ пасхального обіду. Можливо також додати таке пояснення: *pour ceux qui ne peuvent pas se le permettre.*

Шити-білити: завтра Великдень. – *Перед Великоднем, пов'язаним з весною, прибирали хату, подвір'я, було багато роботи.* – *Il faut coudre et nettoyer, demain, c'est Pâques.* Даний переклад є зрозумілим франкомовній аудиторії і зберігає прагматичну мету, про що нам підтверджує така відповідь одного з учасників апробації: «*A Pâques tout doit être beau et propre en même temps on ne travail pas à Pâques*».

Як бачимо, перекладачам дуже важливо постійно збагачувати та розширювати свої фонові знання, намагаючись охопити якомога більше сфер людського життя. Звичайно ж, високо-професійний перекладач перш за все повинен мати глибокі знання мовних та культурних відмінностей двох спільнот у різних сферах життя та діяльності людини, до яких, зокрема, належить релігія. Крім того, релігійні почуття людини – це одні з найвразливіших почуттів, тому переклад релігійної лексики та релігійних текстів вимагає особливої уваги та майстерності перекладачів.

Перекладачі також повинні знати постійні мовні відповідники (еквіваленти) фразеологізмів з релігійною лексикою. Якщо такі відповідники відсутні у цільовій мові, кожне конкретне перекладацьке рішення залежить від багатьох чинників, зокрема цільової аудиторії, ситуації перекладу, стратегії, обраної перекладачем, та ін. Важливо, однак, пам'ятати про збереження комунікативної та прагматичної функції.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. К., «Перун», 2001р.
 2. Венгренивська М.А., Венгреновська Г.Ф., Оратовський Т.Б. Українсько-французький і французько-український фразеологічний словник. – Київ, Генеза, 2000р.
 3. Гак В.Г., Григорьев Б.Б. Теория и практика перевода. Французский язык. Издание 3-е. – Москва, «Интердиалект+», 2000.
 4. Короткі відомості про свята Православної Церкви. – Київський Патріархат, 1992
 5. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. – Москва, «ЭТС», 2002р.
 6. Протоіерей Серафим Слобідський. Закон Божий. Київ, Видавничий відділ Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2004р.
 7. Словник синонімів української мови у двох томах. Київ, наукова думка, 2001р.
 8. Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток. Упорядник М.М.Пазяк. – Київ, «Наукова думка», 2001.
 9. Українські традиції. Упорядник О.В.Ковалевський. – Харків, «Фоліо», 2003
 10. Фразеологічний словник української мови у двох томах. – Київ, Наукова думка, 1999р.
 11. Французько-руський словарь. Москва, Русский язык, 1994г.
 12. Чередниченко О. Про мову і переклад. – Київ, «Либідь», 2007р.
 13. Dubois J., Mitterand H., Dauzat A. Larousse dictionnaire étymologique et historique du français. Paris, Editions Larousse, 1993
 14. La Sainte Bible. Paris-Turnhout, 1968
 15. Le Petit Larousse Illustré 2008. – Paris, Editions Larousse, 2007.
- Інтернет –сайти:
16. <http://www.2travelandeat.com/allempagne/agneau.de.paques.en.pate.html>
 17. <http://www.cerkva.info>
 18. <http://www.vatican.va>

